3452 ـ فضیلت قیام رمضان

سوال

قیام شب‌های رمضان چه فضیلتی دارد؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

فضیلت قیام شب‌های ماه رمضان:

از ابوهریره ـ رضی الله عنه ـ نقل است که پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ مردم را ـ بدون آنکه به طور جدی امر نماید ـ برای قیام رمضان تشوق می‌نمود و می‌فرمود: هر که رمضان را از روی ایمان و احتساب به نماز ایستد، گناهان گذشته‌اش آمرزیده می‌شود سپس پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ در حالی که وضعیت به همین صورت بود وفات کردند (یعنی ترک نماز قیام به جماعت) سپس در دوران خلافت ابوبکر و بخشی از آغاز خلافت عمر ـ رضی الله عنهما ـ نیز وضع بر همین منوال بود.

و از عمرو بن مرة جهنی روایت است که مردی از قضاعة به نزد رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ آمد و گفت: ای رسول خدا! به من بگو که اگر شهادت دهم که معبودی به حق جز الله نیست و اینکه محمد فرستاده‌ی الله است، و نمازهای پنجگانه را به جای آوردم و ماه [رمضان] را روزه گرفتم و قیام رمضان را انجام دادم و زکات را ادا نمایم [حالم چگونه خواهد بود]؟ پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمود: هرکه بر این [راه و روش] بمیرد از صدیقان و شهدا خواهد بود.

شب قدر و زمان دقیق آن:

۲ـ بهترین شب‌های این ماه، شب قدر است زیرا پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ می‌فرماید: هرکه شب قدر را [برای نماز و عبادت] از روی ایمان و احتسابِ اجر به پا دارد [سپس توفیق آن را یابد] گناهان گذشته‌اش آمرزیده می‌شود.

۳ـ شب قدر بر اساس راجح‌ترین قول، شب بیست و هفتم رمضان است و بیشتر احادیث دال بر این است از جمله حدیث زر بن حبیش که گفت: به ابی بن کعب گفتند: عبدالله بن مسعود می‌گوید هر که تمام شب‌های سال را به نماز برخیزد شب قدر را به دست می‌آورد! او گفت: خداوند او را رحمت کند، می‌خواسته مردم [با دانستن وقت شب قدر] به آن تکیه نکنند، اما قسم به آنکه معبودی به حق جز او نیست، این شب در رمضان است و به خدا سوگند من می‌دانم آن کدام شب است. آن

شبی است که پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ به ما دستور داد آن را به نماز بایستیم و آن شب بیست و هفتم است و نشانه‌اش چنین است که خورشید در صبح آن سفید و بدون پرتو خواهد بود. وی در روایتی دیگر این را از قول پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ نقل کرده است. (به روایت مسلم و دیگران).

۴- به جماعت خواندن نماز قیام رمضان مشروع و بلکه بهتر از نماز انفرادی است، زیرا پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ خود این نماز را به جماعت خوانده و فضیلت آن را بیان نموده چنانکه در حدیث ابوذر ـ رضی الله عنه ـ آمده که گفت: همراه با رسول الله ـ رضی الله عنه ـ رمضان را روزه گرفتیم پس ایشان هیچ شبی را با ما [به جماعت] نماز نخواند تا آنکه هفت روز ماه باقی مانده بود پس با ما به جماعت نماز خواند تا آنکه یک سوم شب گذشت، هنگامی که شش روز باقی مانده بود با ما نماز نخواند و وقتی شب پنج [روز مانده به پایان رمضان] فرا رسید با ما نماز خواند تا آنکه نیمه‌ی شب گذشت، پس گفتم: ای فرستاده‌ی خداوند کاش بیشتر برای ما نماز نافله می‌خواندی، پس ایشان ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمودند: مرد هرگاه با امام نماز بخواند تا آنکه امام از نماز فارغ شود برایش به اندازه‌ی قیام [همه] شب حساب خواهد شد سپس در شب چهار [روز مانده به پایان رمضان] برای نماز نایستاد، پس هنگام شب سه [روز مانده به پایان ماه] خانواده‌اش و زنانش و مردم را جمع کرد و با ما آنقدر نماز خواند که ترسیدم فلاح را از دست دهیم. گفتند: فلاح چیست؟ گفت: سحری، سپس بقیه‌ی ماه را با ما نماز نخواند. (حدیث صحیح به روایت صاحبان سنن).

سبب ادامه ندادن تراویح به جماعت توسط رسول الله صلی الله علیه وسلم:

۵- دلیل اینکه پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ بقیه‌ی ماه را با آنان نماز تراویح نخواند ترس از این بود که نماز شب در رمضان بر آن‌ها فرض شود و سپس از انجام آن ناتوان بمانند، چنانکه در حدیث عائشه ـ رضی الله عنه ـ در صحیحین و دیگر منابع آمده است، اما با وفات پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ و کامل شدن شریعت این مساله دیگر وجود ندارد و بنابراین دیگر دلیلی برای ترک قیام رمضان به جماعت وجود ندارد و حکم سابق یعنی مشروعیت به جماعت خواندن این نماز باقی خواهد ماند، به همین سبب، همانطور که در صحیح بخاری و دیگر منابع آمده، عمر ـ رضی الله عنه ـ این سنت را احیا نمود.

مشروعیت به جماعت خواندن ترویح برای زنان:

۶- حضور زنان در این نماز همانگونه که در حدیث ابوذر به آن اشاره شد مشروع و بلکه جایز است آنان یک امام خاص به خود ـ یعنی غیر از امام مردان ـ را داشته باشند، زیرا ثابت شده که عمر ـ رضی الله عنه ـ وقتی مردم را برای قیام رمضان یکجا نمود ابی بن کعب را برای امامت مردان، و سلیمان بن ابی حثمة را به امامت زنان گمارد. از عرفجه ثقفی روایت است که گفت: علی بن ابی‌طالب ـ رضی الله عنه ـ مردم را به قیام ماه رمضان امر می‌کرد و برای مردان یک امام و برای زنان یک امام معیین می‌کرد وی سپس گفت: و من امام زنان بودم.

می‌گویم: نزد من این در صورتی است که مسجد بزرگ باشد تا قرائت این دو امام باعث تشویش و اشتباه یکدیگر نشود.

تعداد رکعات قیام رمضان:

۷ـ این نماز ده رکعت [به اضافه‌ی وتر] است و انتخاب ما این است که برای پیروی از پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ بر آن افزوده نشود، زیرا ایشان تا وقتی از دنیا رفتند بر این تعداد نیفزودند. از عائشه ـ رضی الله عنها ـ درباره‌ی نماز پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ در رمضان پرسیده شد، ایشان گفتند: رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ در رمضان و دیگر ماه‌ها بیش از یازده رکعت به جای نمی‌آوردند. نخست چهار رکعت به جای می‌آوردند که از زیبایی و بلندی‌اش مپرس، سپس چهار رکعت که از زیبایی و بلندی‌اش مپرس، سپس سه رکعت به جای می‌آوردند به روایت بخاری و مسلم و دیگران.

۸ـ و شخص می‌تواند آن را کمتر بخواند حتی اگر تنها یک رکعت وتر را به جای آورد. به دلیل کردار و گفتار پیامبر صلی الله علیه وسلم.

دلیل از کردار ایشان سخن ام المومنین عائشه ـ رضی الله عنه ـ است که از ایشان پرسیدند: پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ با چند رکعت وتر می‌خواند؟ گفت: گاه با چهار و سه رکعت، و گاه شش و سه رکعت، و ده و سه رکعت، و کمتر از هفت رکعت و بیشتر از سیزده رکعت نمی‌خواند به روایت ابوداود و احمد و دیگران.

و دلیل گفتار، سخن ایشان ـ صلی الله علیه وسلم ـ که فرمودند: وتر حق است، پس هر که خواست با پنج رکعت وتر بخواند و هر که خواست با سه رکعت، و هر که خواست با یک رکعت.

قرائت در نماز قیام:

۹ـ در مورد قرائت در نماز شب در رمضان و دیگر ماه‌ها، پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ حدی تعیین نکرده که از آن کمتر یا بیشتر بخواند، بلکه قرائت ایشان در این نماز متفاوت بود و گاه کوتاه و گاه بلند بود، مثلا گاه در هر رکعت به اندازه‌ی سوره مزمل که بیست آیه است می‌خواند و گاه پنجاه آیه و می‌فرمود: هر که در هر شب صد آیه بخواند از جمله‌ی غافلان نوشته نخواهد شد و در حدیث دیگر فرمودند: هر که دویست آیه بخواند از جمله‌ی قانتان و مخلصان نوشته خواهد شد.

و رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ در یک شب در حالی که بیمار بودند هفت سوره‌ی طولانی یعنی بقره و آل عمران و نساء و مائده و انعام و اعراف و توبه را خواندند.

و در داستان نماز حذیفة بن یمان در پشت سر پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ آمده که ایشان در یک رکعت سوره‌ی بقره و سپس نساء و سپس آل عمران را خواند و قرائتشان با ترتیل و آرام بود.

همینطور با صحیح‌ترین سند ثابت شده که وقتی عمر ـ رضی الله عنه ـ به ابی بن کعب دستور داد تا با مردم در رمضان

یازده رکعت نماز بخواند، ابی بن کعب سوره‌های مئین (سوره‌هایی که آیاتش در حدود صد می‌باشد) را می‌خواند تا جایی که آن‌هایی که پشت سرش بودند به سبب طولانی بودن نماز به عصا تکیه می‌دادند و از نماز برنمی‌گشتند مگر در اوائل فجر.

و باز از عمر ثابت است که قاریان را فرا خواند تا در [قیام] رمضان بخوانند، پس امر نمود که سریع‌ترین آنان سی آیه و متوسطشان بیست و پنج آیه و آرام‌شان بیست آیه بخواند.

بنابراین اگر کسی برای خودش [به تنهایی] نماز می‌خواند می‌تواند هر چه می‌خواهد نمازش را طولانی کند و همینطور اگر کسی که پشت سرش نماز می‌خواند موافق باشد و هر که نمازش طولانی‌تر باشد بهتر است، جز اینکه آنقدر نماز را طولانی نخواند که همه‌ی شب را در بر بگیرد ـ مگر در موارد نادر ـ چرا که این کار پیروی از پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ است که می‌فرماید: بهترین روش، روش محمد است اما اگر خود امام بود نمازش را در آن حد طولانی کند که باعث مشقت کسانی که پشت سرش هستند نشود، زیرا پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ می‌فرماید: هرگاه کسی از شما برای مردم امامت نمود پس نماز را خفیف به جای آورد زیرا در میان آن‌ها کودک و بزرگسال و ضعیف و بیمار و کسانی هستند که کار دارند، و هر گاه به تنهایی نماز خواند هر چه خواست طولانی بخواند.

وقت نماز قیام:

۱۰ـ وقت نماز شب از بعد از نماز عشاء تا هنگام فجر است، چراکه پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرموده‌اند: همانا خداوند به شما نمازی را افزون عطا کرده که نماز وتر است، پس آن را میان نماز عشاء تا نماز فجر به جای آورید.

۱۱ـ و خواندن این نماز برای کسی که توانش را دارد در آخر شب بهتر است، زیرا رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ می‌فرماید: کسی که می‌ترسد آخر شب بیدار نشود در آغاز آن وتر را به جای آورد، و هرکه امیدوار است آخر شب بیدار شود، آخر شب وتر را بخواند، زیرا نماز آخر شب مورد مشاهده [ملائکه] و بهتر است.

۱۲ـ و اگر بخواهد میان نماز قیام جماعت در اول شب و نماز قیام مفرد در آخر شب یکی را انتخاب کند، نماز جماعت بهتر است زیرا به عنوان قیام یک شب کامل به حساب می‌آید.

عمل صحابه در دوران عمر ـ رضی الله عنه ـ به همین منوال بود. عبدالرحمن بن عبید قاری می‌گوید: «همراه با عمر بن الخطاب در یکی از شب‌های رمضان به سوی مسجد رفتم، پس دیدیم که مردم متفرق هستند؛ مردی برای خود نماز می‌خواند و مردی دیگر با یک گروه... پس ایشان گفت: به خدا سوگند به نظرم می‌آید که اگر این‌ها را پشت سر یک قاری جمع می‌کردم بهتر بود. سپس عزم نمود که این کار را انجام دهد و آنان را به امامت ابی بن کعب یکجا نمود. راوی می‌گوید: سپس شبی دیگر همراه با او خارج شدم در حالی که مردم پشت سر قاری‌شان نماز می‌خوانند، پس عمر فرمود: چه نیک بدعتی است این، و کسانی که از آن می‌خوابند [سپس در آخر شب نماز می‌خوانند] بهتر از کسانی هستند که [اکنون] نماز را

برپا می‌کنند منظور وی آخر شب بود (یعنی آخر شب برای قیام بهتر است)، زیرا مردم اول آن را به قیام می‌ایستادند.

زید بن وهب می‌گوید: عبدالله [بن مسعود] با ما در ماه رمضان نماز می‌خواند سپس برای [خواندن نماز در خانه‌اش] در [آخر] شب می‌رفت.

۱۳ـ از آنجایی که پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ از سه رکعت خواندن وتر نهی کرده و فرموده است: مانند نماز مغرب [وتر] نخوانید برای کسی که نماز وترش را سه رکعت می‌خواند لازم است برای خروج از این شباهت به دو صورت وتر را به جای آورد:

یکی اینکه بین دو رکعت اول و یک رکعت وتر سلام دهد، یعنی دو رکعت را از یک رکعت جدا کند، و این قوی‌تر و بهتر است.

و دوم اینکه: میان دو رکعت اول و رکعت سوم ننشیند (یعنی با یک تشهد نماز سه رکعتی وتر را به جای آورد)، والله اعلم.

قرائت در سه رکعت وتر:

۱۴- سنت است که در رکعت اول وتر سه رکعتی سبح اسم ربك الأعلى و در رکعت دوم قل یا أیها الکافرون و در سومین رکعت قل هو الله أحد را بخواند و گاه قل أعوذ برب الفلق و قل أعوذ برب الناس را به آن بیفزاید.

همچنین از پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ با سند صحیح روایت شده که یک بار در رکعت وتر صد آیه از سوره‌ی نساء را خواند.

دعای قنوت:

۱۵- در قنوت دعایی را می‌خواند که پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ به نوه‌شان حسن بن علی ـ رضی الله عنهما ـ یاد داد یعنی: اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ، وَقِنِي شَرَّمَا قْضَيْتَ، فَإِنكَ تَقضي وَلا يُقضى عَلَيك، وإِنَّهُ لا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، وَلا يَعِزُّ مَن عادَيت، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ، لا مَنْجَا مِنْكَ إِلا إِلَيْكَ و گاه بر پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ درود بفرست، چنانکه ذکر خواهد شد، و اشکالی ندارد دعاهای مشروع و صحیح را بر آن بیفزاید.

۱۶- اشکالی ندارد قنوت را پس از رکوع بخواند و لعن کافران و درود بر پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ و دعای برای مسلمانان را در نیمه‌ی دوم رمضان به آن بیفزاید، چرا که این از امامان عهد عمر ـ رضی الله عنه ـ ثابت است، و در پایان حدیث پیشین عبدالرحمن بن عبید قاری آمده که «و در نیمه‌ی رمضان کافران را چنین نفرین می‌کردند: اللهم قاتل الکفرة الذین یصدون عن سبیلك، ویکذبون رسلك، ولا یؤمنون بوعدك، وخالف بین کلمتهم، وألق في قلوبهم الرعب، وألق علیهم رجزك وعذابك، إله الحق (یعنی: خداوندا ای معبود حق، کافرانی را که از راه تو باز می‌دارند و پیامبرانت را دروغگو

می‌انگارند و به وعده‌ی تو ایمان ندارند نابود گردان و میان‌شان جدایی انداز و در دلشان ترس بیافکن و عذابت را بر آنان فرو انداز) سپس بر پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ درود فرستد و برای مسلمانان هر دعای خیری که توانست بکند، سپس برای مومنان آمرزش بخواهد.

راوی می‌گوید: پس از نفرین کفار و درود بر پیامبر و آمرزش برای مردان و زنان مومن و دیگر خواسته‌ها بگوید: اللَّهُمَّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَلَكَ نُصَلِّي وَنَسْجُدُ، وَلَكَ نَسْعَى وَنَحْفِدُ، نَرْجُو رَحْمَتَكَ رَبَّنَا، وَنَخَافُ عَذَابَكَ الْجَدَّ، إِنَّ عَذَابَكَ لِمَنْ عَادَيْتَ مُلْحَقٌ سپس تکبیر بگوید و به سجده برود.

آنچه نمازگزار در پایان وتر می‌گوید:

۱۷ـ سنت این است که نمازگزار در پایان وترش (پیش از سلام یا پس از سلام نماز) بگوید: اللَّهُمَّ أني أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ (خداوندا من از خشمت به خشنودی‌ات و از مجازاتت به گذشتت پناه می‌برم و از تو به خودت پناه می‌آورم، نمی‌توانم ثنای تو را در شمار آوردم، تو همانگونه‌ای که خود ثنای خود را گفته‌ای).

۱۸ـ و هرگاه سلام نماز وتر را داد و نمازش به پایان رسید بگوید: «سُبحانَ المَلِكِ القُدّوس، سُبحانَ المَلِكِ القُدّوس، سُبحانَ المَلِكِ القُدّوس (سه بار) و صدایش را بکشد و در سومین بار صدایش را بلند کند.

دو رکعت پس از وتر:

۱۹ـ نمازگزار می‌تواند اگر بخواهد دو رکعت پس از وتر بخواند زیرا این کار عملا از پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ ثابت شده است و بلکه فرموده‌اند: این سفر سخت است و سنگین، پس هرگاه کسی از شما وتر خواند دو رکعت پس از آن بخواند، اگر بیدار شد [که بهتر] و گرنه برایش حساب خواهد شد.

۲۰ـ و سنت است که در این دو رکعت إذا زلزلت الأرض و قل یا أیها الکافرون را بخواند.